

Araştırma Makalesi

Adnan Menderes Üniversitesi Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulu'nun Gelişimi ve İşleyişi Üzerine Bir Değerlendirme¹

Aysun Koç Uğurlu

Adnan Menderes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Aydın, Türkiye

ÖZET:

Öz bilgi/Amaç: Bu çalışmada 1998 yılında kurulan Adnan Menderes Üniversitesi Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulunun (ADÜ-HADYEK) kuruluşundan itibaren geçirdiği safhalar, kurul yönergesinin içeriği, kurulun genel yapısı ve kurula yapılan başvurular ele alınarak incelenmiş, konuyla ilgili verilerle karşılaştırmaları yapılarak etik bilim alanına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot: Araştırmanın ana materyalini; ADÜ-HADYEK'in arşiv belgelerinden kurula yapılan başvurular ve kurul yönergesi, kurulun çeşitli periyotlarda açmış olduğu "Deney Hayvanları Kullanım Sertifikasyon Programı" ile ilgili bilgiler oluşturmuştur. Konuyla ilgili makaleler, benzer çalışmalar taranarak ilgili başlıklar altında yer verilmiştir. Elde edilen veriler tarih çalışmalarındaki retrospektif yöntemle değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Sonuç: Adnan Menderes Üniversitesi'nde, 1998 yılında kuruluş çalışmalarına başlanan ve 2006 yılında çıkarılan yönetmelik olan; "Hayvan Deneyleri Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik" ile bugün faaliyet gösteren "Adnan Menderes Üniversitesi Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulu" bilimsel çalışmalarda hayvan kullanımına değerlendirme ve denetlemesine hizmet etmektedir. Sonuç itibarıyla; ADÜ-HADYEK'in; genel ilkeler, görev ve sorumluluk kapsamında Hayvan Deneyleri Merkezi Etik Kurul (HADMEK)'un belirlediği ve oluşturduğu ilkelerle aynı çerçevede çalıştığı sonucu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Etik Kurul, Hayvan Deneyleri, Adnan Menderes Üniversitesi Etik Kurulu

An Evaluation on the Progression and Development of Adnan Menderes University Local Ethical Committee

Background/Aim: In this study, it was aimed to contribute to the field of ethical science, about the progression of the Adnan Menderes University Local Ethical Committee (ADÜ-HADYEK) on animal experiments, since 1998, which was established, according to the content of council direction, the general structure of the council and the applications to the council, by comparing studies related with the subject.

Material and Method: The main material of the study consisted of the information from the applications collected from archive documents, the guideline of the committee, and the animal care and use certificate program that was occasionally carried out by the committee. The related articles were cited in the subheads of the study by searching similar studies. The data collected was evaluated by historical and retrospective studies.

Results and Conclusion: In Adnan Menderes University, use, evaluation and inspection of animals for scientific experiments was allowed by "Adnan Menderes University Local Ethical Committee on animal experiments" in accordance with "the regulations on procedures and principles for animal experiments" which had previously been begun to be constituted in 1998 and imposed at the governmental levels in 2006. In conclusion, we considered that based on the general principles, missions and responsibilities of the committee, Adnan Menderes University Local Ethical Committee (ADÜ-HADYEK) on animal experiments serves as the similar scopes of Central Animal Ethical Committee on animal experiments (HADMEK).

Key Words: Ethic, Ethical Committee, Animal Experiments, Ethical Committee of Adnan Menderes University

¹ Bu çalışma Bursa'da 25-27 Mayıs 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen V. Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu'nda sunulmuş olan aynı başlıklı sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

Giriş:

Bilimsel araştırma yöntemlerinin temelinde hayvan kullanımını belirleyen değer ölçütleri, hayvan kullanım etiği başlığı altında önemli bir alanı oluşturmuştur. Tannenbaum (1995), hayvanların araştırmalarda kullanılmasının gerek veteriner hekimliği etiği, gerekse hayvan kullanım etiği disiplinlerinin ortak bir alanını oluşturduğu ve veteriner hekimliğinin; görev, yetki ve mesleki sorumluluk noktasında deneysel araştırmalarda hayvan kullanım etiğinin uygulanmasında birincil meslek olduğu vurgusunda bulunmaktadır. Dünya Veteriner Hekimler Birliği de (WVA); "Deneysel amaçlı kullanılacak hayvan kaynaklarının iyi bir şekilde düzenlenmesi, deneylerde hayvan kullanımının minimum seviyede tutulması, deneyin bilimsel nitelikte ve uygun şekilde planlanması, gereksiz tekrarlardan kaçınılması ve veteriner hekim kontrolü ve sorumluluğunda yapılması gerektiğine" vurgu yapmıştır.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde hayvanlar üzerinde yapılan araştırmaları kısıtlayıcı yasalar çıkarılmış ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda duyarlılığı artırmak ve yapılabiliğini daha iyi değerlendirmek amacıyla etik kurullar oluşturulmaya başlandı. Bu kurulların başlıca görevleri planlanan araştırmaları incelemek ve özellikle hayvan deneylerine ilişkin normlar getirmek üzerine oluşturuldu (Başagaç Gül, 2008). Hayvan deneylerine dayanarak gerçekleştirilen araştırmalarda, bilimsel ölçütlerin yanı sıra etik ilke ve standartlara bağlı kalınmasının bir zorunluluk haline gelmesiyle birlikte, üniversitelerde klinik araştırma ve incelemeleri denetlemek ve değerlendirmek, gerekirse durdurmak, deontoloji tüzüğü'nün işlerliğini sağlamak, eğitimi vermek gibi temel etik sorunlara yanıtlar alabilmek için denetleme organı işlevi görmek üzere, Hayvan Etik Kurulları (AECS) ve Araştırma Etik Kurulları (RECS) kurulmaya başlandı (Karakaya ve Örs,1995, Yaşar ve Ark.,2006).

Türkiye'de hayvan deneylerini içeren bilimsel araştırmaları denetlemek üzere oluşturulan araştırma etik kurulu ilk olarak 1986 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesinde oluşturuldu (Yaşar ve Yerlikaya,2004).

Türkiye'de ilk kez 1994 yılında yürürlüğe giren "Deontoloji Yönetmeliği"nin 17. Maddesinde Etik Kurul, "Veteriner hekim herhangi bir hayvan türü üzerinde yapacağı deneysel amaçlı uygulamalarda ulusal ve uluslararası etik kurallara uymak zorundadır. Bu kurullar; Bakanlık merkezinde oluşturulan etik kurul ile araştırma yapacak kurum ve o kuruluşlarda oluşturulan yerel etik kurullar aracılığıyla denetlenir. Bu çerçevede yapılacak tüm araştırmalar için etik kurulun onayı aranır" şeklinde ifade edildi. Bu yasal oluşum ile de veteriner hekimliği alanındaki araştırmalarda etik kurulların bir denetleme organı olmasının zorunluluğundan bahsedildi. Yasanın yürürlüğe girmesi sonucu, 10 Temmuz 1996 tarihinde Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi'nde Etik Kurul oluşturulup çalışmalarına başladı. Bu gelişmeyle beraber Türkiye'de diğer üniversitelere, veteriner ya da tıp fakültelerine örnek teşkil edildi. Kurumlar "Araştırma Etik Kurulları", "Deney Hayvanları Etik Kurulu" ya da "Hayvan Deneyleri Etik Kurulu" adlarıyla yeni kurulları oluşturdu (Yaşar ve Ark, 2006).

"Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik" ile araştırmalarda kullanılacak hayvanlara yönelik uygulanması gereken ilkelerin etik ölçütlerini saptamak ve bu açıdan değerlendirme yapılması maksadıyla Hayvan Deneyleri Merkezi Etik Kurulu ve Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulları kuruldu. Özkul'a (2008) göre, yönetmelik ile hayvanlara yönelik tüm uygulamalardaki düzenlemelerde uluslararası tanınırlığı olan Hayvan Deneyleri Merkezi Etik Kurulu (HADMEK) ve buna bağlı faaliyet gösterecek olan Hayvan

Deneyleri Yerel Etik Kurullarının (HAYDEK) kuruluş ve görevlerine ilişkin düzenlemeler gerekli standartları belirlenerek karara bağlandı.

Etik kurullar başlangıçta kendiliğinden bir araya gelip tamamen subjektif değerlendirme yapan komiteler iken, günümüzde yönetmeliklere bağlı çalışma düzeni olan, hem deneğe hem de diğer taraflara karşı hukuki sorumluluklar taşıyan yapılar olmuştur (Direkseneli, 2007). Nitekim bugün etik kurullar, açık uzlaşmaların sağlandığı, tartışmalarda olayların derinlemesine incelendiği ve birçok değişik işlevin bir arada yürütüldüğü etkinlik yerleri olmuşlardır (Yaşar ve ark, 2006).

Bu çalışma ile 1998 yılında Veteriner Fakültesi Dekanlığı Başkanlığında "Hayvan Etik Kurulu" adıyla kurulan ve 2007 yılında "Adnan Menderes Üniversitesi Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulu" (ADÜ-HADYEK) olarak adı değiştirilen kurulun; 2015 yılı sonu itibarıyla faaliyetleri incelenerek ADÜ-HADYEK'in genel yapısı, çalışma prensipleri ve karşılaştığı bazı etik durumlar değerlendirildi.

Materyal ve Metot

Çalışmanın materyalini ADÜ-HADYEK arşiv belgeleri oluşturdu. Veteriner Fakültesi Dekanlığı Başkanlığı'nda 1998 yılında kurulan "Hayvan Etik Kurulu"na yapılan başvuru belgeleri ve kurul kararları ile 2007 yılında ADÜ Rektörlüğü'ne bağlı olarak kurulan ADÜ-HADYEK yönergesi, buna uygun başvuru belgeleri, kurul kararları ve "Deney Hayvanları Kullanım Sertifikasyon Programı" belgeleri çalışmanın materyalini oluşturdu. Türkiye'de hayvan deneyleri etik kurullarının bulunduğu ve faaliyet gösterdiği diğer veteriner fakültelerinin bulunduğu üniversitelere ait hayvan deneyleri etik kurulları ile durumun karşılaştırılması ve değerlendirilmesinin yapılabilmesi amacıyla kurullara ait verilere, web siteleri üzerinden ulaşıldı. Elde edilen veriler analiz edilerek bulgular bölümünde metin ya da tablolar halinde sunuldu. Çalışmada Kurul arşivinden, yapılan başvuruların üniversitenin birimleri ve birimleri içerisinde disiplinler arasındaki dağılımı konusunda net verileri elde edilemeyişinden dolayı çalışmaya dahil edilmedi.

Bulgular

1. ADÜ-HADYEK ve Yönergesinin Değerlendirilmesi

Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlük Makamının 04.07.2007 tarih ve 4209 sayılı kararıyla kurulan ADÜ-Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulu'nun Yönergesi; "Amaç ve Kapsam, Dayanak, Tanımlar, Kuruluş ve Üyeler, Üyelerin Görev Süreleri, Kurulun Çalışma Yöntemi, Kurulun Görev ve Sorumlulukları, Genel İlkeler, Başvuru, Değerlendirme ile Yürürlük ve Yürütme" şeklinde 11 başlık ve 13 maddeden oluşmaktadır. Üniversite Senatosu tarafından 04.07.2007 tarihinde kabul edilip yürürlüğe giren yönerge hükümleri, Rektör tarafından yürütülmektedir. Yönergenin amacı bilimsel araştırma, deneysel çalışma, sağlık hizmetleri uygulamaları, eğitim-öğretim ve yayın gibi temel etkinliklerde kullanılan yöntem ve materyaller ile minimum etik standartları görüş ve araştırma önerilerini belirlemek şeklinde ifade edilmektedir. Kurul'un üyeleri rektörün onayıyla atanacağı; Fen-Edebiyat, Tıp, Veteriner ve Ziraat Fakültelerinden birer öğretim üyesi, kurum ile çıkar ilişkisi olmayan bir sivil toplum kuruluşuna kayıtlı bir üye, deney hayvanları ile çalışmayan ve kurum ile çıkar ilişkisi olmayan sivil bir üye, kurum içinde deney hayvanları ile çalışma yapan sorumlu bir veteriner hekimden oluşmaktadır.

ADÜ-HADYEK madde 5'de; üyeleri dört (4) yıl için seçilip ve görev süresi biten üye yeniden seçilebilmekte olup, bir takvim yılı içerisinde izinsiz ve mazeretsiz olarak üst üste üç (3) toplantıya katılmayan üyenin üyeliği kendiliğinden düşmektedir. Üyelik durumunun herhangi bir nedenle sona ermesi veya üyeliğin düşmesi halinde, yerine aynı usulle ve kalan süreyi tamamlamak üzere ayrılan üyenin taşıdığı özelliklerde bir üyenin

2 WVA-World Veterinary Association: Policy statement on animal welfare, well-being and ethology. "Principles and Guidelines" ILAR J, 31, 29-30, 1989. DOI: 10.1093/ilar.31.4.29

3 9 Temmuz 1994 tarih ve 26220 sayılı Resmi Gazetede

4 6 Temmuz 2006 tarih ve 26220 sayılı Resmi Gazete.

Tablo 1. ADÜ-HADYEK'e Yapılan Başvuruların Yıllara Göre Dağılımı.**Table 1.** Distribution of the submissions to the ADU-HADYEK by years.

Yıllar	Sertifika Verilen Kişi Sayısı	Yüzde Dağılım
2010	198	70.2
2014	64	22.7
2015	20	7.1
Toplam	282	100

atanacağı veya görevlendirileceği belirtilmektedir. Yönergenin 6. maddesinde ise kurulun en az ayda bir (1) kez başkanın çağrısıyla toplanacağı ve çalışmalarının temel esasının ise kurul çalışmalarının üniversitedeki kurulların toplanma ilkeleri esasına göre oluşturulup, alt kurullar kendilerine iletilen dosya üzerindeki çalışmalarını belirlenen süre içinde tamamlayıp, hazırladıkları raporu Etik Kurulu'da görüşülmek üzere başkana sunacağı, madde 10'daki başvuruların değerlendirme ilkelerine göre ise; açılan her başvuru için dosyalarla ilgili kararlar bir ay içinde oy çokluğu ile verileceği ve oyların eşitliği halinde başkanın oyu yönünde karar verileceği ve karara katılmayan üye/üyeler "karşı oy" gerekçelerini kararda belirteceği ifade edilmektedir.

Yönergenin 1. maddesinde yer alan amaçlara ulaşmak için belirtilen görev ve sorumlulukların içeriği madde 7'de "etik ilkeleri belirlemek, projelerin hayvan hakları-deney modeli-yöntem açısından uygunluğunu belirlemek, denetimin veteriner hekim ya da yetkin kişilerce yapılmasını sağlamak, yeni teknolojilerin biyomedikal açıdan uygulamalarını değerlendirmek, biyoetik eğitim planlamak, kurum içinde deney hayvan kullanımını denetlemek, yapılacak tüm işlemlerin protokole uygunluğunu sağlamak gerektiğinde sonlandırmak, deney hayvanları kullanım sertifikası amaçlı programlar hazırlayarak ve sertifikası olmayanların hayvan deneyi yapması durumunda Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik hükümlerini uygulamak" şeklinde yer bulduğu görülmektedir.

Yönergenin 8. maddesinde; çalışma esasları belirlenen ilkeler doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu esasların; "etiğin yaşama ilkesi esas alınarak, canlı hayvanların sağlık durumlarının ve iyilik hallerinin devam ettirilmesi, eğitim-öğretime yönelik çalışmalarda kullanılmasına, istenilen bilgilerin elde edilmesinde geçerliliği kanıtlanmış alternatif yöntemler varsa hayvan deneylerini etik olarak uygun görmemek ve yapılmış deneylerin tekrar edilmesini önlenmesini sağlamak, deney için en uygun hayvan ve yöntemin, bilimsel sonuca ulaşılabilinecek en az sayıdaki hayvan kullanılmasını sağlamak, etik kurulun etik ilkeler çerçevesinden sonra yapılmasını sağlamak, deneyin insan ve hayvanların yaşamsal ihtiyaçlarını karşılaması noktasında yeterli önem taşımadığı sonucuna varılırsa hayvanların bu tarz deneylere tabi tutulmasının önlenmesi, araştırma sonrası yaşamlarını sürdürecektir deney hayvanlarının sağlıklarının tekrar kazandırılması sürecinde veteriner hekim gözetiminde uygun bakımın yapılmasını sağlamak...vs" olduğu belirtilmektedir.

2. ADÜ-HADYEK'e Yapılan Başvuruların Değerlendirilmesi

Adnan Menderes Üniversitesi Veteriner Fakültesi bünyesinde 1998 yılında oluşturulan Hayvan Etik Kurulu, 2007 yılında ADÜ-HADYEK olarak değiştirilen adıyla faaliyet gösteren Etik Kurul'a 17 yıllık süre içerisinde yapılan başvurular Tablo 1'de sunuldu. Kurulun⁶; 1998 ile 2015 yılları arasında 1.158 proje başvurusunu değerlendirdiği tespit edildi. Buna göre projelerden 1.154'ünün etik kurul onayı aldığı ve 4'ünün de ret edildiği belirlendi (Tablo 1). Kurula farklı yıllarda yapılan başvuruların yıllara göre dağılımları Tablo 1'de sunuldu. Kurulun ayrıca, farklı yıllarda açtığı "Deney Hayvanları Kullanım Sertifikasyon Programı" ile

toplam 282 araştırmacıya deney hayvanı kullanım sertifikası verdiği tespit edildi (Tablo 2).

Tartışma ve Sonuç

Türkiye'de ilk etik kurul 1986 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesinde oluşturulmakla beraber, 1994 yılında yürürlüğe giren "Deontoloji Yönetmeliği"⁶ ile Etik Kurullarının yapılması ve gerekliliği tanımlandı. Bunu takiben Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi (1996) Deney Hayvanı Etik Kurulu, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi (1998) Etik Kurulu ve GATA (Gülhane Askeri Tıp Akademisi) (1999) Hayvan Deneyleri Etik Kurulu oluşturuldu (Yaşar ve Yerlikaya, 2004; Yaşar ve Ark.,2006). Gerekli yasal düzenlemeler ile uluslararası standartları ve tanınırlığı olan Hayvan Deneyleri Merkezi Etik Kurulu (HADMEK) ve buna bağlı faaliyet gösterecek olan Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurullarının (HADYEK) kuruluş ve görevlerine ilişkin düzenlemeler karara bağlandı (Özkul,2008). Adnan Menderes Üniversitesi Veteriner Fakültesi ise 1998 yılında ilk olarak "Hayvan Etik Kurulu" adıyla çalışmalarına başlayan kurul, tüm çalışma alanlarıyla birlikte 2004 yılında ADÜ Tıp Fakültesi Dekanlığı bünyesine alındı ve faaliyetlerini burada sürdürdü. Kurul, Tıp Fakültesi bünyesinde 2004-2006 yılları arasında çalışmalarına devam etti. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından çıkarılan "Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik"⁷ uyarınca "Adnan Menderes Üniversitesi Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulu" (ADÜ-HADYEK) adıyla Rektörlük Makamının 04.07.2007 tarih ve 4209 sayılı⁸ olurları ile yeniden yapılandırıldı. Bu bağlamda Adnan Menderes Üniversitesi bünyesindeki hayvan etik kurulun gelişiminin Türkiye'deki diğer hayvan etik kurullarının tarihsel yapılanmasıyla kronolojik olarak paralellik gösterdiği söylenebilir.

HADMEK (2015) raporuna göre Türkiye'de genel olarak 113 HADYEK olduğu, Alev ve ark, (2015)'na göre ise; 108 devlet üniversitesinde 51, 72 vakıf üniversitesindeyse 11 ve toplamda 62 adet etik kurulun varlığı tespit edildiği bildirildi. Üniversite etik kurul türleri çeşitlilik göstermektedir. Tıp, ilaç, hayvan araştırmaları vb. konularda etik değerlendirmeler yapan uzmanlık etik kurulları Tıp, Veteriner, Ziraat, Fen Edebiyat Fakültelerinde görülmektedir. Bular içinde en yaygın olanları Klinik Araştırmalar Etik Kurulu⁹ Girişimsel Olmayan Klinik

6 9 Temmuz 1994 tarih ve 26220 sayılı Resmi Gazetede

7 6 Temmuz 2006 tarih ve 26220 sayılı Resmi Gazete.

8 ADÜ. Etik Kurul Arşivi, 12.03.2015

9 Akdeniz, Abant İzzet Baysal, Acıbadem, Adnan Menderes, Afyon Kocatepe, Akdeniz, Ankara, Atatürk, Başkent, Bezmialem, Bülent Ecevit, Cumhuriyet, Çanakkale Onsekiz Mart, Çukurova, Dicle, Dokuz Eylül, Dumlupınar, Düzce, Ege, Erciyes, Eskişehir Osmangazi, Fatih Sultan Mehmet, Fatih, Fırat, Gazi, Gaziantep, Gaziosmanpaşa, Hacettepe, Harran, İnönü, İstanbul, İstanbul Bilim, İstanbul Medipol İstanbul, İzmir Katip Çelebi, İzmir, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Karadeniz Teknik, Kırıkkale, Kocaeli, Koç, Necmettin Erbakan, Maltepe, Muğla Sıtkı Koçman, Mersin, Mustafa Kemal Namık Kemal, Ondokuz Mayıs, Ordu, Pamukkale, Recep Tayyip Erdoğan, Sakarya, Selçuk, Süleyman Demirel, Şifa, Trakya, Uludağ, Üsküdar, Yeditepe, Yıldız Teknik, Yıldırım Beyazıt, Yüzüncü Yıl

Tablo 2:ADÜ-HADYEK'in verdiği sertifikasyonun yıllara göre dağılımı
Table 2. Certifications of ADU HADYEK distributed by years

Yıllar	Başvuru Sayısı	Yüzde Dağılım	Onay Sayısı	Yüzde Dağılım	Ret Sayısı
2000	2	0.2	2	0.2	-
2001	13	1.1	13	1.1	-
2002	7	0.6	7	0.6	-
	5	0.4	5	0.4	-
2004	9	0.8	9	0.8	-
2005	37	3.2	37	3.2	-
2006	66	5.7	66	5.7	-
2007	83	7.2	79	6.8	4
2008	62	5.4	62	5.4	-
2009	67	5.8	67	5.8	-
2010	112	9.7	112	9.7	-
2011	126	10.9	126	10.9	-
2012	116	10	116	10.1	-
2013	123	10.6	123	10.7	-
2014	189	16.3	189	16.4	-
2015	141	12.2	141	12.2	-
Toplam	1158	100	1154	100	4

Araştırmalar Etik Kurulları¹⁰, Biyoyararlanım, Biyoesdeğerlik Araştırmaları Etik Kurulu¹¹, Tıbbi Etik Kurulu¹², Akademik Etik Kurul¹³, Akademik Dış İlişkiler Etik Kurulu¹⁴, Çevre Etik Kurulu¹⁵, İnsan Araştırmaları Kurumsal Değerlendirme Kurulu¹⁶, Öğrenci Etik Kurulu¹⁷, Üniversite Yaşamı Etik Kurulu¹⁸, İş Etik Kurulu¹⁹, İdari Personel Etik Kurulu²⁰, Yayın Etiği Kurulları²¹ dir. Bunlar içinde özellikle Klinik Araştırmalar Etik Kurulu ve Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının kuruluş tarihleri itibariyle akademik etik kurullarından daha eski oldukları ve ayrıntılı düzenlemelere

sahip oldukları görülmektedir.

Çalışmada ise Türkiye'de 24 mevcut veteriner fakültesinin²² bulunduğu üniversiteler içerisinde 22 tanesinde hayvan etik kurulu mevcutken, 2 tanesinde (Aksaray Üniversitesi ve Sıtkı Koçman Veteriner Fakülteleri) henüz kurulumu gerçekleştirmemiştir. Veteriner fakültelerinin bulunduğu üniversitelerde nerdeyse tamamına yakın olarak hayvan etik kurullarının beraber varlıklarını gösterdiği, etkin rol oynadığı söylenebilir.

Adnan Menderes Üniversitesi Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurul'u (HADYEK) Rektörlük Makamının 04.07.2007 tarih ve 4209 sayılı olurları ile kuruldu. Kurul'un hazırladığı 13 maddelik yönerge Üniversite Senatosu tarafından 04.07.2007 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girdi. Kurul yönergesi içeriği ve esaslarının; Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik²³ amaç ve kapsam ile dayanak başlıkları altındaki temel unsurların paralellik gösterdiği ancak kuruluş ve üyelerinin seçimi konusunda yönetmelikteki maddelerin, HADYEK yönergesini kapsadığı tespit edildi. ADÜ-HADYEK'in, Ankara Üniversitesi Deney Hayvanları Yerel Etik Kurulu (AÜHADYEK)²⁴ ile aynı başlık ve tanımlama içerisinde olduğu görüldü. Ancak Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi Etik Kurulu (SÜVFEK)'nin gerek başlığının gerekse yönergesinin amaç madde 2'de yer alan Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi öğretim elemanlarının deney hayvanlarındaki araştırma ve yayın çalışmalarını kapsadığı belirtilip (Yaşar ve ark,2006) son paragrafında "Kurul ayrıca Selçuk Üniversitesinin diğer birimlerinden yapılacak başvuruları da değerlendirebilir"

10 Abant İzzet Baysal Adnan Menderes, Afyon Kocatepe, Akdeniz, Ahi Evran, Anadolu, Ankara Atatürk, Atılım, Balıkesir, Başkent, Bezmialem Vakıf Ün, Bilkent, Bingöl, Bülent Ecevit, Boğaziçi, Bozok, Celal Bayar, Cumhuriyet, Çanakkale Onsekiz Mart, Çukurova, Düzce, Dicle, Dokuz Eylül, Dumlupınar, Ege, Erciyes, Eskişehir Osmangazi, Fatih, Fırat, Gazi, Gaziantep, Gaziosmanpaşa, Giresun, Gümüşhane Hacettepe, Harran, İstanbul, İstanbul Teknik, İnönü, Kafkas, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Karadeniz Teknik, Karamanoğlu Mehmet Bey Kırıkkale, Kocaeli, Maltepe, Marmara Mehmet Akif Ersoy, Mersin, Mustafa Kemal, Namık Kemal, 19 Mayıs, Ordu, ODTÜ, Pamukkale, Recep Tayyip Erdoğan, Rize, Selçuk, Süleyman Demirel, Sinop, Trakya, Uludağ, Üsküdar, Yeditepe, Yüzüncü Yıl, Zonguldak Karaelmas Adıyaman, Akdeniz, Ege, Erciyes, Eskişehir Osmangazi

11 Adıyaman, Akdeniz, Ege, Erciyes, Eskişehir Osmangazi

12 Afyon Kocatepe, 19 Mayıs

13 Amasya, Fırat, Hacettepe, İstanbul Medeniyet, İstanbul Şehir, Üsküdar, Yıldız Teknik

14 Boğaziçi, Çanakkale 18 Mart

15 Boğaziçi

16 Abant İzzet Baysal, Aksaray, Atılım, Boğaziçi, Gazi, İnönü, Kocaeli, Koç, Mustafa Kemal, Namık Kemal, ODTÜ, Yeditepe

17 Abant İzzet Baysal, Afyon Kocatepe, Amasya, Balıkesir, Bartın, Batman, Bayburt, Bilecik Şeyh Edebali, Boğaziçi, Celal Bayar, Cumhuriyet, Çankaya, Çanakkale On Sekiz Mart, Dumlupınar, Erciyes, Erzincan, Erzurum Teknik, Harran, İnönü, İstanbul Kültür, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Karamanoğlu Mehmet Bey, Marmara, Muş Alparslan, Niğde, Nuh Naci Yazgan, ODTÜ

18 Boğaziçi, ODTÜ

19 Bülent Ecevit, 19 Mayıs, Sinop

20 Süleyman Demirel

21 Adnan Menderes, Akdeniz, Cumhuriyet, Ege, Selçuk, Ondokuz Mayıs, Bilecik, Kastamonu, Dokuz Eylül, Karamanoğlu Mehmet Bey, Hacettepe, Atatürk, Namık Kemal, Kırklareli Üniversiteleri

22 Adnan Menderes Üni. Vet. Fak., Afyonkocatepe Üni. Vet. Fak., Ankara Üni. Vet. Fak., Atatürk Üni. Vet. Fak., Dicle Üni. Vet. Fak., Erciyes Üni. Vet. Fak., Fırat Üni. Vet. Fak., Harran Üni. Vet. Fak., Selçuk Üni. Vet. Fak., İstanbul Üni. Vet. Fak., Uludağ Üni. Vet. Fak., Ondokuz Mayıs Üni. Vet. Fak., Cumhuriyet Üni. Vet. Fak., Kafkas Üni. Vet. Fak., Kırıkkale Üni. Vet. Fak., Mehmet Akif Ersoy Üni. Vet. Fak., Mustafa Kemal Üni. Vet. Fak., Yüzüncü Yıl Üni. Vet. Fak., Balıkesir Üni. Vet. Fak., Bingöl Üni. Vet. Fak., Çukurova Üni. Vet. Fak., Namık Kemal Üni. Vet. Fak., Aksaray Üni. Vet. Fak., Sıtkı Koçman Üni. Vet. Fak., Dekanlık Görüşmesi.

23 15 Şubat 2014 tarih ve 28914 sayılı Resmi Gazete.

24 <http://hadyek.ankara.edu.tr>, erişim tarihi: 08.02.2017.

şeklindeki ifade ile öncelik kapsamında veteriner fakültesinin çalışmalarını ele aldığı/değerlendirdiği sonucu çıkarıldı. Ancak ADÜ-HADYEK yönergesinin içeriğinde tüm üniversite birimlerinin çalışmaları için çıkartılmış bir yönerge olması yönüyle bir farklılık göstermektedir.

Kurul üyelerinin oluşum yapısına bakıldığında; hayvan deneyleri konusunda deneyimli bir veteriner hekimin, veteriner fakültesinden bir öğretim üyesinin varlığı ve kurum ile çıkar ilişkisi olmayan ve deney hayvanları ile çalışmayan bir üye ve sivil toplum kuruluşuna mensup bir üyenin gerekliliği noktasında; AÜHADYEK ve SÜVFEK'yla (Yaşar ve ark,2006) uyumlu olduğu tespit edildi. Ancak Kurul üyeleri; Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik, Madde 9'da yer alan "Yerel etik kurullarda tıp veya veteriner hekim etiği uzmanlarının bulunması tercih edilir" ve yine Madde 6 (2)'de yer alan: "Üyelerden en az birinin tıbbi deontoloji veya veteriner deontoloji dalından olması tercih edilir" ifadelerinin zorunluluk noktasında tutulmamasına karşın, ADÜ-HADYEK üye dağılımına bu noktada gerekli önceliği oluşturmadığı ve deontoloji anabilim dallarından birinin varlığı konusunda da bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Ancak, Yaşar ve ark (2006)'na göre; birçok ülkede değişik başlıklar altında çalışmalarını sürdüren kurumsal yapıdaki kurulların işlev ve yönetim anlayışında benzerliklerin varlığı ifadesi, yönetmelik²⁵ kapsamında yer alan etik uzmanının bulunması veya üye dağılımında en az bir üyenin tıbbi deontoloji veya veteriner deontoloji dallarından olması tercih edilir ifadesi ile ADÜ-HADYEK'in yönergesinde bu tercihe yer vermemiş olması ifade edilen görüşe ters bir durumun olduğunu gösterir.

Yapılan incelemede Kurul yönergesinin, görev ve sorumluluk başlığı altında yer alan (madde 7) maddelerin mevcut diğer hayvan deneyleri etik kurulları²⁶ ve Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik²⁷ ile benzerlik ve bir uyum içerisinde olduğu görüldü.

Kurul'a başvuruda bulunan projelerin; yönetmelikte belirtilen hususlara uyup uymadığı raportör tarafından titizlikle incelenip ve herhangi bir eksikliğin olmamasına dikkat edilmektedir. Bu bağlamda; ADÜ-HADYEK'in deneylerde hayvan kullanımına yönelik çıkarılan mevzuatın işlerliğini sağladığı ve hayvan kullanımında etik kurulların ışığında danışmanlık hizmetini yerine getirdiği ve Direskeneli (2007)'nin belirttiği gibi, günümüzde yönetmeliklere bağlı çalışma düzeni olan, hem deneğe hem de diğer taraflara karşı hukuki sorumluluklar taşıyan yapılar taşıması yönü ile uyumlu olduğu söylenebilir. ADÜ-HADYEK'in işleyiş açısından yönergeye bakıldığında ise Yaşar ve İzmirli (2006)'nin çalışmalarında belirttikleri gibi kurulun resmi bir otoriteye yardımcı olduğu ve hayvan kullanımı gerektiren deneysel araştırma projelerinde, araştırma fonlarından destek almak için yapılan başvurudaki ön koşul ile Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde yapılacak olan yüksek lisans ve doktora tez projelerinin başlatılabilmesi için "etik onayı" zorunluluğunun, ADÜ-HADYEK'e deontoloji ve bilim etiği noktasında önemli bir kimlik kazandırdığı söylenebilir. Yine aynı şekilde, ADÜ-HADYEK'in Türkiye'de bilimsel çalışmalarda hayvan kullanımına ilişkin mevzuata uygun hareket ettiği, hayvan haklarını esas aldığı ve işlerliğinde önemli bir görev yüklediğini de söylemek mümkündür. ADÜ-HADYEK'in karar verme noktasında, üyelerin oy çokluğu ile alındığı ve oyların eşitliği halinde başkanın oyu yönünde karar verildiği görüldü. Kurulun çalışma yöntemi açısından oy çokluğu esasına göre kararın alınması ile AÜHADYEK²⁸ ve SÜVFEK (Yaşar ve İzmirli,2006)'le uyumlu bir yapıda olduğu tespit edildi. Ancak, Yaşara ve ark (2006)'na göre SÜVFEK'in dünyadaki genel işleyişe uygun olmayan oy çokluğu tercihinin, ADÜ-HADYEK için

25 6 Temmuz 2006 tarih ve 26220 sayılı Resmi Gazete.

26 Tüm veteriner fakülteleri (veteriner fakülteleri deney hayvanları etik kurul yönergeleri.)

27 15 Şubat 2014 tarih ve 28914 sayılı Resmi Gazete.

28 <http://hadyek.ankara.edu.tr>, erişim tarihi: 08.02.2017.

de geçerli olup, aykırı bir durum ortaya koyduğu ileri sürülebilir. Kurulun arşiv belgelerinden 1998-2015 yılları arasında 1158 başvurunun 1154'nün onay aldığı görüldü. Yıllar içerisindeki başvuru sayısı ve yüzde dağılımının dalgalanma göstermesine karşı yükseliş içerisinde bir ivme çizdiği tespit edildi. 17 yıllık periyotta başvuruların sadece 4 (dört) tanesinin ret edilmesi, başvuruların ise %99,65'nin onay aldığı belirlendi (Tablo 1). Buna karşın; Yaşar ve ark (2006)'ın olan benzer çalışmalarında; 5 (beş) yıllık periyotta 66 proje başvurusunu değerlendirmiş ve toplamda %90,91'ine onay verildiği belirlendi. İçerik ve amaç yönlü benzerlik taşıyan her iki çalışmada da onay yüzde dağılımının yakınlığı, Hayvan Deneyleri Etik Kurulların; ortak çalışma hedefleri ve kurulların etkinlik alanları ile etik değerlendirme ölçütleri yönüyle bir uyum halinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Kurulun onyedinci yıllık gelişim periyodunda 1158 başvuru sayısının yıllık ortalamasının 66,11'e tekabül ettiği görüldü. Yaşar ve ark. (2006)'nın çalışmalarında bu sayı yıllık ortalama 13,2 ile yaklaşık beşte birine karşılık gelmekte olup proje başvurularının (tablo 1)'de yıllık artışıyla açıklanabilir. Kurulun 2010 yılında başlattığı ve 2014-2015 yıllarında gerçekleştirdiği sertifika programından toplam 282 kişiye sertifika verildiği ve başvuru sayısında bir düşüş olduğu tespit edildi (Tablo 2). Kurulun aralıklarla açmış olduğu "Deney Hayvanları Kullanım Sertifikasyon Programı" da araştırmalarda hayvan kullanım etiği ve ilkeleri çerçevesinde hizmet alanını göstermektedir. Bu bağlamda; Büken (2006)'in ifade ettiği, "üniversite çatısı altında araştırma yapanların araştırma etiği açısından gerekliliklerini yerine getirmesi; eğitici ve öğrencilerin görev ve sorumluluklarının ayrıca haklarının tanımlanmış olması; üniversite yöneticilerinin görev ve sorumluluklarının tanımlanması akademik etik bağlamındaki önemliliği" noktasına dayanarak, araştırma ve akademik etik sorumluluğu ile veteriner fakültelerinin de bu sertifikasyon programları ile üzerine düşen görevi yerine getirdiği söylenebilir. Sonuç olarak ADÜ-HADYEK'in genel ilkeler, görev ve sorumluluk kapsamında HADMEK'in belirlediği ve oluşturduğu ilkelerle aynı çerçevede çalıştığı ve Türkiye'de mevcut olan hayvan etik kurulların oluşumu ve deontolojik gerekliliği noktasındaki atılımlar konusunda da ADÜ ve Veteriner Fakültesi'nin de aynı nitelik ve tutumda olduğu sonucuna varılabilir. Üniversitenin çeşitli birimlerinde çalışan personelinin, hayvan araştırmaları yapmak üzere etik onayı amaçlı başvuruları ile etik duyarlılığına ve etik kurulun çalışma usul ve prensiplerinin benimsenmesine katkı sunduğu ve projelerin etik değerlendirilmesinde araştırmacıların çalışmalarını da hayvan deneylerinde uygulanacak prensiplerde duyarlılığın oluşturulmasında pozitif etkisi olduğu söylenebilir.

Teşekkür

Çalışmanın içerik ve yazım aşamalarında göstermiş oldukları destek nedeniyle Prof. Dr. Aşkın YAŞAR'a şükranlarımı sunarım.

Kaynaklar

- Alev B, Genç F N (2015). Türkiye'de Üniversite Etik Kurulları Üzerine Bir İnceleme, Akdeniz Ü. İ.İ.B.F. Derg. 31: 135-182.
- Başagaç G RT (2008). Araştırmalarda Hayvan Kullanımı ve Etik, II. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu, 24-26 Nisan 2008, Bildiri Kitabı, s:15-22, Konya.
- Büken NÖ (2006). Türkiye Örneğinde Akademik Dünya ve Akademik Etik, Hacettepe Tıp Derg. 37 (3): 164-170.
- Direskeneli R H (2007). İlaç Araştırmaları ve Etik Kurulların Rolü, Marmara Üniversitesi İlaç Hukuku, Sempozyum No:2, s: 38-41, İstanbul 2007.
- HADMEK (2015). 2010-2014 Yılları Deney Hayvanı Kullanımı Faaliyet Raporu. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara, s:1-25.

- Karakaya H, Örs Y (1995). Hastane Etik Kurullar ve Türkiye'deki Durum, Tıbbi Etik Yıllığı IV.1995 İstanbul s:24-29.
- Özkul T (2008). Mevzuat ve Temel Etik İlkeler Kapsamında Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Değerlendirilmesi, II. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu, 24-26 Nisan 2008, Bildiri Kitabı, s:367-374, Konya.
- Tannenbaum. J.(1995). The Four Branches of Veterinary Ethics. In: Veterinary Ethics s:14-55
- Yaşar A, Yerlikaya H (2004). Dünya'da ve Türkiye'de hayvan haklarının tarihsel gelişimi. Vet Bil Derg. 20 (4): 39-46.
- Yaşar A, İzmirli S (2006). Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi Etik Kurulu Üzerine Bir Değerlendirme, I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri, 30 Mart -1 Nisan 2006, Elazığ.
- Yaşar A, Öztürk R, Özen A (2006). Animal Ethics Committees of Veterinary Schools in Turkey, Indian Vet. J. May, 83:504-506.